

La història cultural i l'intel·lectual professional. Una visió personal

Jordi Casassas i Ymbert
UNIVERSITAT DE BARCELONA

Fruit de les meves recerques inicials (1972-1977), la primera intuïció en el camp de la història cultural la vaig concretar en la definició del concepte, i alhora camp de recerca, de l' *intel·lectual professional*.¹

Expressava, aleshores, fonamentalment, una adscripció social. L'hegemonia de la història estructural d'inspiració marxista era total, i amb la figura de l'intel·lectual professional pretenia matisar la tendència economicoquantitativa que predominava en la història social.

Es tractava, en definitiva, de fer una història social de les elits i del sentit més immediat de la seva producció politicointel·lectual. El pas de les categories d'anàlisi socioeconòmiques cap a la formulació d'una història cultural més ajustada al seu objecte no ha estat gens fàcil. L'ambient general no ajudava gens. La cultura de combat, perllongada fins ben avançada la «transició», no afavoria la consolidació de plantejaments historiogràfics massa complexos; la improvisació, sempre generalitzadora, ens retardava la valoració del lloc central que ha d'ocupar la referència cronològica concreta.

¹ Jordi CASASSAS I YMBERT, «La configuració del sector 'intel·lectual-professional' a la Catalunya de la Restauració (a propòsit de Jaume Bofill i Mates)», *Recerques*, 8 (1978), pàg. 103-131.

D'altra banda, l'autarquia franquista i l'autodidactisme dels anys de formació passaven factura.

Finalment, la vida universitària local persistia en les «capelles» i les exclusions, i dificultava les relacions interdisciplinàries. El contacte de la historiografia amb la història de la literatura va anar llanguint; amb l'antropologia i la sociologia es mantenia en el terreny de la mútua demonització; amb la psicologia social o la sociolingüística ni tan sols havia existit. De la mateixa manera, la història de les religions, de la ciència, de l'educació, del periodisme, de l'esport, del cinema i del teatre, entre d'altres, es feien d'esquena al camp de la història contemporània.

El concepte d'*intel·lectual professional*

En aquest context tan pobre, l'inicial concepte d'*intel·lectual professional* es va convertir en una necessitat reduccionista i en una espècie de solució de compromís. Amb els matisos que es vulgui, comparteixo la definició genèrica que situa l'objecte de la història cultural en l'estudi de com un grup humà s'entén ell mateix i entén el món que l'envolta, i de com els individus poden entendre la seva pertinença a un col·lectiu. És un estudi de representacions individuals i col·lectives, que ens interessa en el procés de la seva gestació, en el de l'expressió i la plasmació més o menys pública, i en el de la transmissió i el consum.

Així doncs, s'entén que l'estudi de l'*intel·lectual professional* tan sols constitueix un dels eixos possibles dins el conjunt de l'anàlisi cultural. Però es tracta d'una reducció de la temàtica d'estudi, que per al nostre cas venia forçada pels dèficits que teníem i que en gran part es mantenen en el coneixement detallat de l'evolució general i quotidiana de la societat catalana. El grup dels intel·lectuals professionals permet un estudi més sistemàtic d'aquests problemes, i, per tant, permet aproximacions menys arriscades.

Dues precisions més sobre l'*intel·lectual professional*. La primera, per destacar com la seva utilització pressuposa la visió dels intel·lectuals com un col·lectiu molt més que no pas com la suma d'unes personalitats destacades. Tal com l'entenc, la història cultural no s'ha de confondre amb la història intel·lectual més endògena i centrada en l'anàlisi del discurs. En qualsevol cas, tot i que no s'ha de rebutjar, més que l'anàlisi del discurs particular el que interessa és la producció comuna, la configuració de les tendències generals, les fames i les exclusions, les polítiques i les pràctiques culturals comunes. Més

que no pas amb la història intel·lectual, la relació es manté amb la història social, la política o el poder.

La segona precisió fa referència a la inclusió del substantiu *professional* en el nostre binomi. Amb aquesta, vull reforçar aquest sentit de col·lectiu que atorgava al concepte *intel·lectual professional*. Però, sobretot, amb la perllongació cap als professionals pretenc emfatitzar els aspectes d'acció cultural, social i política que el sector desenvolupa en el si de les societats occidentals contemporànies. La relació dels intel·lectuals amb la vertebració, justificació i perpetuació del poder és fonamental.

En el terreny de la història cultural

En altres textos² he explicat l'itinerari intel·lectual que m'ha portat a l'aplicació d'un horitzó més general de l'anàlisi que té en el seu centre l'acció de l'intel·lectual professional. De fet, aquest recorregut ha significat entrar, més conscientment, en el camp de la història cultural. I, això, en dos sentits.

En primer lloc, pensar que hi ha historiadors culturals que tenen una actitud nova davant l'anàlisi del passat i en segon lloc, creure que la història cultural ha de tenir una vocació clara de representar l'explicació històrica central (la utòpica història total dels *Annales* inclosa). En contemplar la dinàmica de les darreries del segle XX, creiem que l'historiador s'ha de sentir obligat a tornar a entendre la història com l'anàlisi de les circumstàncies i influències que permeten comprendre la consciència o les consciències que tenen els individus de pertànyer a un grup, de viure en el si d'una determinada societat. L'actual situació de canvi accelerat, o de crisi, obliga l'historiador a pensar que la consciència de pertinença està determinada, fonamentalment, per un complex conjunt de valors, de propostes ideològiques, de símbols, de creences, de vocabulari i de memòria històrica. Es tracta d'un conjunt d'una gran complexitat; i, en la conjuntura actual, ens podem fer el càrrec de fins a quin punt segueix sent difícil per als seus protagonistes coetanis destriar-lo de la «realitat» circumdant.

Tot i el resultat reduccionista que he atribuït a la història cultural centrada en la figura de l'intel·lectual professional, l'aproximació no deixa de ser com-

² Jordi CASASSAS I YMBERT, «Història social de pesos i mesures i història cultural de la societat», dins *Miscel·lània en honor del doctor Casimir Martí*, Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1994, pàg. 157-167; però la base és el text preparat per al curs de doctorat impartit a l'Ateneu Barcelonès els anys 1987 i 1988.

plexa, per la qual cosa cal fixar els principals centres d'interès en quatre grans blocs.

El dedicat a l'estudi del propi sector intel·lectual professional. Darre-rament veiem com tornen a agafar força les aproximacions biogràfiques, una de les millors i més fàcils possibilitats d'abastar tota la complexitat i de fixar les cronologies precises en els estudis culturals. En aquest primer bloc, l'estudi del sector abasta des de l'etapa de formació fins a l'estudi de les pràctiques i dels agrupaments professionals, sense oblidar altres formes d'agrupament segons les tendències, els corrents, les generacions, etc.

En el segon bloc col·loquem l'anàlisi de la producció intel·lectual en general; així mateix, la dels símbols, creences i imatges generades, la de les propostes culturals genèriques, i també la dels debats culturals, la de les grans influències provinents de l'exterior o la de les que s'exerceixen cap a l'exterior, etc. Aquesta és la part que es reserva a la història de les idees, o si es vol més en genèric, de les ideologies. Aquest tipus d'estudi es podria enunciar com el de la consciència que els intel·lectuals tenen del món i de la seva època, de les eines i mecanismes que utilitzen per explicar-los i de les escales de valors amb què els judiquen i que els permet apropar-se a uns i diversificar-se en d'altres, segons les tendències.

En un tercer bloc s'ha de situar l'anàlisi de les institucions i plataformes de sociabilitat intel·lectual (institucions en general, ateneus, corporacions professionals, centres, redaccions de revistes o periòdics, editorials, etc.); així mateix, l'anàlisi de les polítiques culturals, dels fluxos i de la difusió cultural, dels programes que formulen els intel·lectuals per transformar el seu medi. Aquest tercer bloc és el que ens permet calibrar la presència pública dels intel·lectuals a l'interior d'una societat determinada, l'abast de la seva incidència política i la forma com la resta de la societat valora el paper que juguen aquests intel·lectuals professionals.

Finalment, en el quart bloc hauríem de col·locar els temes referits al consum cultural, a la circulació de les idees, a les pràctiques culturals, etc. En definitiva, com viu culturalment i es modifica el conjunt de la societat per l'acció d'aquests intel·lectuals professionals. En aquest quart bloc és on anem més coixos, atesa la manca de dades, de sèries i altres referències de fons que ens permetin abastar els «medis culturals» i la seva transformació interna.

Tot i trobant en l'intel·lectual professional un eix explicatiu que ens permet progressar en l'anàlisi històrica, aquesta parcel·lació en blocs podria portar-nos a una juxtaposició rígida que ens allunyaria de la pretensió de globalitat. L'única forma de superar-ho és la referència a uns elements d'emmarcament que quasi acabaran caracteritzant la manera de treballar. Ens referim a l'especial tractament que haurem de donar a l'espai, al temps i al medi d'encontre on pot trobar tot el sentit l'acció dels intel·lectuals professionals.

L'espai i el temps culturals

Parlem d'espai cultural, sense refusar per això la dimensió material i geogràfica. En aquest sentit, l'espai cultural té una tendència natural a considerar els espais petits i com més homogenis millor, espais que permetin afinar al màxim les valoracions. Els espais amplis, generals o globals obliguen a fer valoracions excessivament generalitzadores, on sovint perd sentit la referència conceptual, la utilització homogènia dels conceptes, els grans referents. La història cultural desconfia de les generalitzacions excessives, encara que no rebutgi la consideració dels grans sostres d'època; l'espai cultural més adequat, però, és aquell que ens permet situar les grans tendències generals en el rerefons que contrasta, però que no explica. L'espai cultural retreu el valor social i polític que té com a coordenada capital del món occidental contemporani.

En segon lloc hi ha la consideració del temps cultural. El temps cultural és, fonamentalment, el temps curt, sempre que això no vulgui dir un fraccionament excessiu i eixorc. El temps curt ha de ser entès com el moment d'acceleració, de retardament significatiu, de crisi o de canvi en els processos de més llarga durada. Temps i espai culturals ens ajuden a valorar la rica dialèctica que s'estableix entre el canvi i la permanència, element central de l'anàlisi històrica cultural. D'altra banda, ell mateix, el temps, constitueix un element molt ric de l'estudi de la història cultural; això, sobretot, en l'etapa contemporània, en què s'ha convertit en un valor inèdit, tant en l'esfera individual com en la col·lectiva i la política.

L'intel·lectual professional sempre es defineix en funció de la transmissió cultural. En aquesta funció hi intervenen les herències de llarga durada i les complexes circumstàncies que en un moment donat fan que un grup es concreti, prengui consciència de les seves circumstàncies, i actuï determinant l'ambient

cultural que l'envolta. En ocasions, que un grup pugui demostrar aquesta «condensació» depèn d'un fet tan simple com és disposar del vehicle institucional o periodístic adequat per fer-ho. Més a prop seu poden existir altres grups amb menys possibilitats, residuals, desfasats, massa avançats, etc. i que girin amb una lògica diferent. Aquesta circumstància ens acaba d'il·lustrar la diversitat i heterogeneïtat que pot arribar a tenir el temps cultural en un mateix espai i en el mateix període històric.

Cal parlar, finalment, d'un medi cultural d'encontre en el qual acaben d'adquirir sentit la creació cultural, la seva distribució, el consum, les principals modes i desqualificacions, i l'acció específica de l'intel·lectual professional. Cada cop ens inclinem més a considerar aquest medi com l'espai d'una cultura política. Aquí és on la història cultural permet el màxim d'especialització en l'anàlisi, i quan ens adonem de la importància que confereix a les «diferències». La cultura política afecta un grup de dimensions reduïdes i homogeni per definició; es concreta en un partit, en una tendència, en un sector i fins i tot en una àrea específica, i es crea una cultura de referència a la qual es poden referir les cultures més particulars. És clar que sempre hi ha els referents més generals; però el fonament d'una cultura política el configuren les creences i els valors particulars, la manera d'utilitzar els referents històrics, de valorar les coses i els textos on el grup es troba més ben representat, el sentit compartit d'un vocabulari, etc. Catalunya ens aporta molts exemples, amb cultures pròpies dels sectors burgesos o populars, incloent famílies i cultures particulars i diferents, que poden arribar a situacions d'exclusió o d'autoexclusió molt evidents; però, tot el conjunt, amb una clara tendència a compartir una cultura del particularisme, que a la llarga acabarà sent nacional i fonamentalment diversa de la de la resta de l'Estat espanyol.